

Ørreten som erobret verden

Regnbueørretens erobring av verden er historien om den skapningen som har spredd seg raskest på kloden. I 1875 fantes den bare i sitt naturlige habitat på den amerikanske vestkysten. 50 år seinere kunne en fiske den i alle amerikanske delstater og i 80 ulike land på alle verdens kontinenter.

Regnbueørreten er blitt et verdensomspennende kulturfenomen i form av sportsfisk og en betydelig businessfaktor både som turistattraksjon og oppdrettsfisk.

500 ROGNKORN

En vårdag i 1875 ble 500 befruktede regnbueørretrogn pakket i ei kasse beregnet på langtransport ved et klekkeri på ranchen San Pedro sør for San Francisco i California. Det var en gave fra the Californian Acclimatization Society til den rike forretningsmannen Mr Seth Green, som var bosatt i New York og betegnet som «the father of fish culture in America». Han hadde i flere år tatt hånd om transporten av ørretegg den motsatte veien; øyerogn av Brooke trout (*Salvelinus fontinalis* – det vi kaller bekkerøye), en art fiskeriministeriet i California var nysgjerrige på.

Samme ettermiddag som regnbueørrogn ble pakket, forlot den San Francisco med et godstog med kurs østover. Ingen kunne ane at dette øyeblikket skulle bli et av verdenshistoriens mest innflytelsesrike. Det var første gangen regnbueørret ble flyttet fra sitt naturlige habitat på den amerikanske vestkysten, og det var begynnelsen på en arts erobring av verden en ikke finner maken til.

I det godes hensikt

I forbindelse med researchen til boka Ørretens norgeshistorie har jeg kommet over så mange underlige eksperimenter i vår 160 år lange offentlige fiskekultiveringshistorie, at de fortjener en artikkelserie.

I 10 fortellinger vil jeg ta for meg de mest spektakulære og ukjente forsøkene, som alle er blitt utført i det godes hensikt.

Lars Nilssen

Tekst og foto

PÅ RETT STED TIL RETT TID

I takt med den økende industrialiseringen ble elver og vassdrag i USA bygget ut og manipulert i et voldsomt tempo de siste tiårene av 1800-tallet. Pengene rådet, miljøet ble knapt ofret en tanke og forurensingen var omfattende. Det gikk som det måtte gå. Bekkerøya hadde levd i elvene på den amerikanske østkysten i hundrevis av år. Arten trives best i kaldt og strømmende vann, en type habitat det ble færre og færre av i bynære områder. The New York State State Culture Operation hadde bedrevet kunstige klekkinger og utsettinger av den i mange år da regnbueørrogn ankom The Big Apple, men bekkerøye vokser dårlig i settefiskanlegg, og en så lite eller intet resultat av kultiveringsarbeidet.

Mr Green hadde fått stillingen som Superintendent for The New York State Fish Culture Operations, og fikk de 500 regnbueeggene fra San Francisco anbragt i settefiskanlegget til The New York Fish Commission. Etter at de var klekket, fulgte han utviklingen til yngelen med argusøyne, og i en rapport etter at fiskene var blitt tre år gamle, skrev han:

«We believe we have conferred the greatest possible boon upon the anglers, not only in New York State, but of all the Atlantic States, by the acclimatization of those fish... They are quite as beautiful as the native trout and in the matter of beauty and taste, are they fully equals. But for hardiness, for certainty in hatching and safety in raising, they are superior, and in game qualities more than their competitors».

Timing for regnbueørretens ankomst til den amerikanske østkysten var perfekt. For å bruke kapitalistiske termer: Markedet trengte den! Rask vekst, lett å dyrke fram i settefiskanlegg, tilpassingsdyktig ovenfor ulike miljøer og unike fighteregenskaper etter kroking var akkurat det Mr Green og hans menn ønsket og trengte.

GENTLEMEN MED FLUESTANG

New York var den nye amerikanske nasjonens pulserende sentrum, og næringslivet eskalerte til uante høyder. Ikke noe annet sted i verden var det samlet så mange forretningsmenn på ett sted. Den gang som i dag, skilte New York seg fra resten av USA når det kom til stil og kotyme. På samme tid som deres brødre i vest var i ferd med å ta livet av de siste bøflene, begynte the noble art of flyfishing å bli hipt blant de rikeste New Yorkerne.

«... perhaps no description of outdoor sport is more generally followed or admired than that of trout fishing. It is a sport that reinvigorated men with healthy touch of the primitive, and yet at the same time allow them to retain their identities as gentlemen» (fra en artikkel i New York Times i 1874).

South Side Sportman's Club skulle bli arnestedet for den nye gentlemansporten i USA. Klubben ble etablert i 1866 i det som fortsatt er dens lokaler langs bredden til Connetquet River på Long Island. Blant medlemmene var mange av verdens mest innflytelsesrike personer, de fleste av dem bosatt i New York. De besøkte klubben i helgene. Long Island var langt nok unna storbyen til at lufta var fri for støy og støv, og vannet i elver og bekker var fort-

FORNØYDE FISKERE:
Noen av medlemmene i South Side Sportman's Club etter en dags vellykket fiske. (Foto: Det amerikanske nasjonalarkivet, College Park)

SVENSK MORO:
Artikkelforfatteren med regnbue fra Høkansås.

satt rent nok til at fisken overlevde og trivdes.

ENORME FANGSTER

Året før etableringen av klubben hadde europeisk brunørret for første gang blitt satt ut i USA, og det var neppe tilfeldig at Connetquet River ble valgt som location for begivenheten. Sammen med den lokale bekkerøya ga den et brukbart fiske de første 15 klubb-årene, men det tok ikke av for alvor før klubben fikk tak i brørparten av den første store forsendelsen av

regnbuerogn fra California i 1880. Dagbøkene inneholder detaljerte fangstnotater. Tar en eksempelvis året 1896, et alminnelig år etter en begynte å sette regnbue, forteller det sitt: De 100 medlemmene tok 16 000 ørret i løpet av sesongen. At alt ble kakket, var en selvfølge. Ideen om catch & release var ikke en gang tenkt. Tanken om et eget settefiskanlegg, som kunne produsere regnbueørret uavhengig av leveranser østfra, fikk de imidlertid raskt.

Da verken penger eller gjennomføringsevne var noe problem for the South Side Sportsmen, tok det ikke mange årene før anlegget sto ferdig og snart pumpet ut tusenvis av fangbar fisk årlig. Noe av settefiskens var også browns og brookies, men regnbuen var dominerende, og fiskene som ble tatt langs breddene til klubb-lokalene, ble artens ambassadører for videre ekspansjon – i USA og til resten av verden. Klubbmedlemmene inviterte gladelig sine forretningsforbindelser til det de betegnet som ørretens mekka, et menneskeskapt sådan uten tanke på begreper som

Regnbueørret

Regnbueørret har prikker over nesten hele kroppen med unntak av buken. Prikkenes intensitet og størrelse kan variere. Det samme kan fiskens generelle farge. Regnbuen er lettst å skille fra vanlig ørret gjennom sitt fiolettrosa kinnskjell og bånd langs sidene. Prikkede halefinne er et annet lett synlig tegn. Den har hatt ulike artsnavn og underartsnavn siden den ble beskrevet første gang i 1792. På grunnlag av genetiske studier ble den inkludert blant stillehavslaksene (*Oncorhynchus*) i 1989, men den skiller seg fra de fleste andre artene i denne slekten ved at den kan gyte flere ganger gjennom livet og vanligvis gjør dette om våren, ved stigende vanntemperatur. De fleste europeiske laksefisker gyter ved synkende vanntemperatur om høsten. I akvakultur har ulike bestander av regnbue blitt manipulert slik at de kan gyte på ulike tider gjennom året.

Dens naturlige utbredelsesområde er den amerikanske vestkysten. Her lever den også i anadrom form, og kalles da steelhead. I dag lever den i vill tilstand også på New Zealand og deler av Sør-Amerika. Reproduserende bestander etablert etter rømminger fra settefiskanlegg, ble påvist også i Norge for 20 år siden. Hvor mange av dem som fortsatt eksisterer, er uvisst. Den er påvist i vill, anadrom tilstand i enkelte elver på Vestlandet, men hvor omfattende fenomenet er, vet ingen.

I USA er det påvist eksemplarer av brownbow – kryssning mellom regnbue og brunørret. Regnbuen på 3,4 kg som jeg oppdaget i innløpsbekken til den øverste av de to dammene i Frognerparken høsten 2012, fikk vi filmet mens den kurtiserte gyteklare brunørreter, men norske hybrider har aldri blitt rapportert.

De første regnbueene ble importert til Norge i 1902. I tiåret fram mot 1. verdenskrig var det omfattende utsetninger av arten, både i form av befruktet rogn og yngel kjøpt av danske produsenter. Utsettingene slo ikke til som forventet, og da det heller ikke ble påvist reproduksjon, gikk fisken av moten. Kun en og annen privatimport ble foretatt, før arten på ny ble populær som settefisk på 60-tallet.

Regnbueørret ble forbudt å sette ut i norske vann og elver i 1992 da den er ansett som potensiell smittebærer av sykdommer som kan true både villfisk og oppdrettsfisk. Den direkte årsaken til forbudet var spredningen av Gyrodactylus salaricus, en parasitt som mener er kommet til norske lakseelver med rømt regnbueørret.

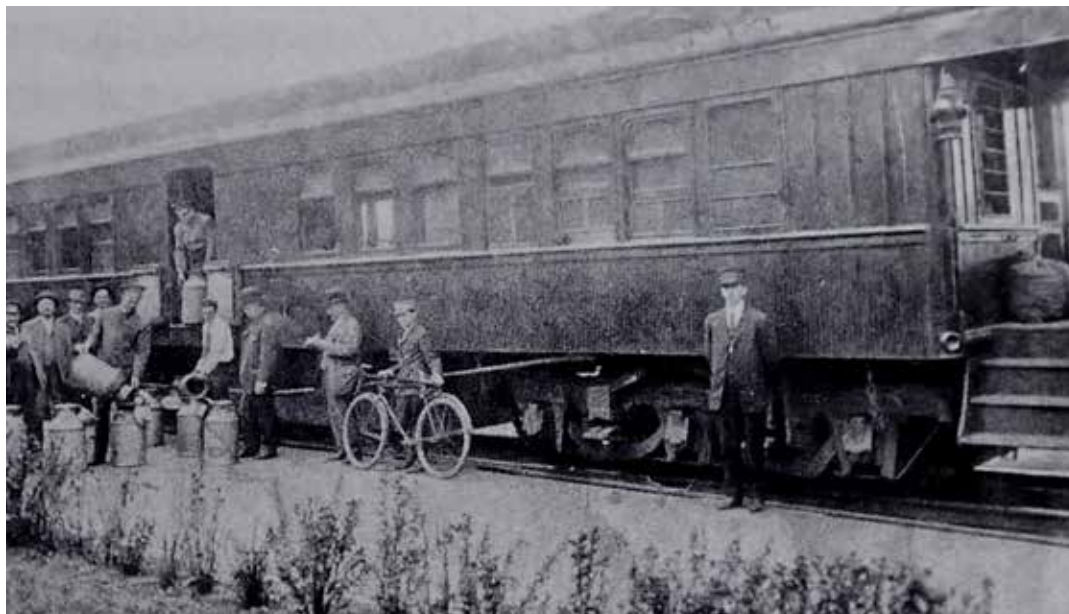
Arten står på myndighetenes svarteliste over uønskede arter i norsk natur. Likevel tillates den som produksjonsfisk både i saltvann, hvor den går under navnet Norsk Fjordørret, og som rakkfisk fra Valdres.

Du kan lese mer om regnbueørretens norgehistorie i neste nummer av Alt om Fiske.

bærekraft eller biologiske begrensninger. Settefisken levde som regel ikke lenge i elva før den gikk på krok. Det var dermed ikke så farlig om det ikke fantes noe naturlig føde for den.

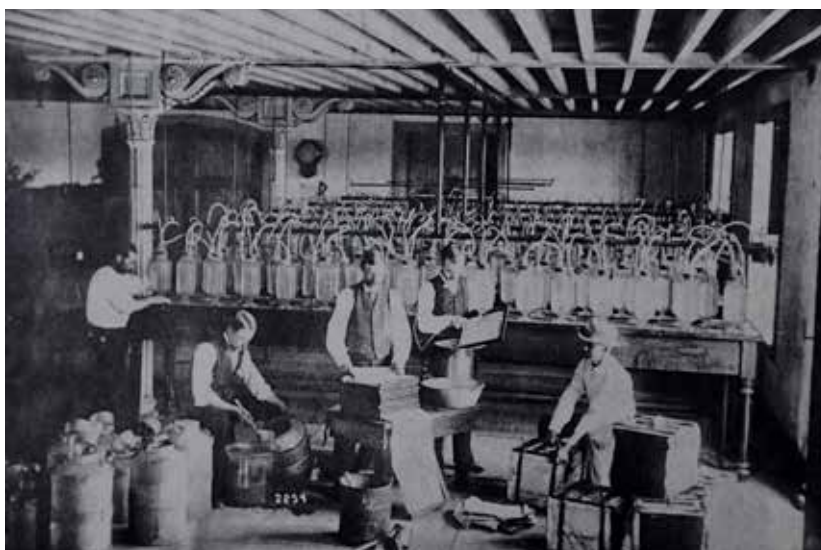
KVANTITET FRAMFOR KVALITET

Amerikanerne vet å smi mens jernet er varmt. Historien om de suksessfulle regnbueutsettingene på Long Island og andre områder rundt New York, spredte seg som ild i tørt gress. Det samme gjorde regnbueørreten, godt hjulpet av det amerikanske jernbanelivet og the U.S. Fish Commission. En mann ved navn Baird klarte på få år å transformere denne nasjonale fiskeriorganisasjonen fra en liten, introvert organisasjon til en storaktør støttet med store bevilgninger fra det amerikanske parlamentet. Klekkerier grodde opp som paddehatter, og settefisk ble gitt bort gratis til alle som måtte ønske. De sørget for utsetting av regnbueørret i public waters and rivers over store deler av kontinentet. Resultatet var at rekreasjonsfisket eksploderte som aktivitet også utenfor hvitstnippmiljøene på Manhattan etter som det ble tilgjengelig for alle som hadde råd til en togbillett. Fiskemagasiner som Forest & Stream var fulle av historier

SPREDT MED TOG:
Fra 1881 til 1947 transporterte U.S. Fish Commission regnbueørret over hele USA i spesialdesignede togvogner med bl.a. vanntanker, oksygenbeholdere og kjøleanlegg. (Foto: Det amerikanske nasjonalarkivet, College Park)

KLAR FOR GYTING:
Regnbueørret i fargesprakende gytedrakt.

VIKTIG KLEKKERI: *Fra U.S. Fish Commission sitt klekkeri på sentralbanestasjonen i Washington D.C. på begynnelsen av forrige århundre. Herfra ble egg fraktet over hele verden. (Foto: Det amerikanske nasjonalarkivet, College Park)*

om menn som tok det siste toget ut av byen en fredag kveld, og få timer seinere opplevde kanonfiske i uoppdagede elver.

Togselskapene var kjappe til å plukke opp reklamepotensialet i det nye markedet. Det ble arrangert kampanjer hvor premien var gratis billett til «great fishing opportunities», og de største aktørene på jernbanesporet fikk bygget egne klekkerier så de til enhver tid kunne sørge for nok fisk til strømmen av tilreisende byfolk som ville ut å oppleve det frie liv og fisk på kroken.

UT Å EROBRE VERDEN

Klekkeriet til U.S. Fish Commission i bygningen til sentralbanestasjonen i Washington D.C. ble sentralen for regnbueeksporten til utlandet. Virksomheten startet allerede året etter fisken som ble satt ut i strømmen til The South Side Sportsman's Club, begynte å ta fluer. Tyskland og Sveits fikk

sine første egg tilsendt i 1882. Engelskmennene kom et par år seinere. Da svømte de første regnbueørretene på New Zealand. I Argentina og Chile ble ikke arten introdusert før i 1904. Da hadde den rullet å bli big business i Danmark, hvor det første partiet rogn ankom i 1892. Herfra ble den eksport til Norge på begynnelsen av 1900-tallet.

I begynnelsen ble regnbuen kun eksportert med rekreasjonsfiske som formål. Danskene var blant de første til å bruke den som oppdrettsfisk, en butikk som i 2007 på verdensbasis resulterte i 604 695 tonn slaktet fisk med en samlet verdi av 2,6 billioner dollar.

HISSIG HOGG:
Artikkelforfatteren har hissig
tørrfluetake av regnbue i
Høkansås i Sør-Sverige.

KUNSTIG REKREASJONSFISK

Regnbueørret satt ut i ville omgivelser etter å ha blitt panserført i halvannet til to år i et settefiskanlegg, er lett å lure. Den er vant til å konkurrere om føden, snapper i seg det meste som beveger seg og oppfører seg ofte som en villstyring etter å ha blitt krokert. Dette passet amerikanske fiskere i sportsfiskets tidlige dager like godt som dagens italienere på besøk i Slovenia; turister som fisker tre dager i året og ikke har evne eller tid til å vente.

«If they catch fish, they get happy, and that's what it's all about... happy people use money and they will return».

Guiden vår under opptakene til Lars og Lars BloggTV i Slovenia i fjor høst, traff spikeren på hodet i sin beskrivelse av hvorfor regnbuen har vunnet kampen om masseturistene.

Som nordmenn og sportsfiskere kan vi vanskelig forestille oss hva omfattende utsetninger av regnbueørret betyr.

RAPPORT OM GALSKAPEN

Fiskeforsker Sven Sømme sitt brev til redaktøren av magasinet Fiske-Sport nr. 6/1960 fra en studietur til USA, beskriver galskapen:

«Førrige søndag åpnet ørretsesongen. Jeg ble hentet til begivenheten kl. 3 om natten og kjørt ut til en liten innsjø på et par hundre mål. Det pøssregnet. Ved nedkjørselen til vannet var parkert ca 45 biler, alle i bruk og hver hytte var besøkt av 2-3 biler eller flere. Alle biler hadde båter med, enten på taket eller på tilhenger. Da det lysnet lå der ca 270 små båter med 1 til 4 personer i hver ute på vannet. Snakk om liv! Det var fluefiskere, dorge-

fiskere, slukfiskere, lakserog og markfiskere, og alle fikk noe. Det var barn med og uten tåteflasker, på bryggene satt gamle menn og kjerringer inntullet i pledd og presenninger i lenetoler, med og uten snøre og dupp. Det var bål i bål langs strendene, der ble bannet, ledd og frosset – og alle frøs – og i mange båter lå små barn over toftene og sov mens de større barn og de voksne fisket. Alle fikk noe, det var det rare. I det lille vannet var ca 5000 regnbueørret. Halvparten av dem ble dratt opp den dagen. Størrelsen var mellom 150 og 200 gram, enkelte så vidt over 400 gram. Og alle hadde moro. Man regnet med at det den dag i Washington var ca 250.000 biler på veiene og nærmere ½ million fiskere ute. Noen dager før hadde jeg vært med å sette ut 85 store regnbueørret i Green Lake, som ligger innefor bygrensen i Seattle. Ørretene var to år gamle og veide mellom 5 og 10 pund – en kryssning mellom Pautsky's «supertrout» og Donaldsons (amerikanske regnbueørretforskere) utvalgte stamme. En liten pike fikk en 6 pounder av dem på åpningsdagen. Mellom kl 9 og 10 på morgenen var det 2010 fiskere langs Green Lakes bredder. Vannet er på størrelse med Breiavannet i Stavanger. Fangstene var gjennomsnittlig 5 per fisker. Jack Donaldson og jeg besøkte flere vann ut over dagen, og historien var jevnt over den samme. I et vann, Echo Malteby, var det til kl 12 tatt 700 fisk av ca 200 fiskere. Alt dette fisket er kunstig. mange av vannene har vært «reconditioned», dvs opprinnelig fisk har blitt utryddet med gift og ny fisk satt inn. Dette var en kortfattet beretning om den største sportsbegivenheten i verdenshistorien. Det er historien om hvordan systematisk fiskeriforskning har gjort det mulig å

skape et allemannsfiske av enorme dimensjoner i relativt få og små vann. Nordmenn kan kanskje rynke på nesen over dette fisket, men her er de fleste tilfreds med ordningen, med sporten og med fisket. Og dette er sikkert. Alle hadde moro, det så jeg med egne øyne... Uten de fantastiske forskningsresultater de har kommet med der borte, ville en slik sportsbegivenhet ikke være mulig...»

Som bror av Iacob (forfatteren av Ørretboka) og Statens inspektør for ferskvannsfiskeriene i perioden 1945–1952, hadde Sven Sømme på sin tid en betydelig stemme blant norske ferskvannskultivatorer. Om det var tilfeldigheter som gjorde at regnbueørretens andre flodbølge over norske vann og elver kom i etterkant av hans USA-besøk, skal være usagt, men at mannen var begeistret for the american way, er utvilsomt.

FRAMTIDA

Put & take er fortsatt stort i regnbuenes hjemland. Hvert år settes det ca 80 millioner voksne, fangbare individer i vann og elver tilhørende amerikanske statsallmenninger. I tillegg produseres det 60 millioner pund regnbue i private settefiskanlegg. Men allerede da Sømme var på studietur i USA, hadde enkelte begynt å murre over det de opplevde som et syntetisk fiske. Det var heller ikke tilfeldig at «fang og slipp» som forvaltningsmetode, ble født og for første gang praktisert ved ei elv på et kontinent som hadde vært oversvømmet av feit, kunstig oppdrettsfisk i mer enn 100 år. På midten av 50-tallet, da utsetninger fra fly i fjernliggende fjellvann var blitt en vanlig foreteelse, fant en håndfull elveiere ut at de ville gå nye veier og satse på stasjonære bestander av selvreproduserende fisk. Det skulle imidlertid ta to tiår før det amerikanske sportsfisket sakte, men sikkert endret karakter i samme retning. I dag er jakten på vill ørret tilsynelatende mer ettertraktet enn å håve inn polkagruser uten finner. Men i nøden spiser både fanden og feite regnbuer fluer, og med mindre alvorlige epidemier danker ut den kunstige regnbuedyrkingen, vil den trolig fortsette som tidligere overalt der ørret finnes – med unntak av Norge.